PETRI ANGELII BARGAEI

De priuatorum, publicorumq; Aedificiorum Vrbis Romę Euersoribus

EPISTOLA

AD PETRUM VSIMBARDUM FERDINANDI Medicis Magni Ducis Etruriæ à Secretis Primum.

Cum licentia Superiorum.

FLORENTIAE,
Apud Bartholomæum Sermartellium.
MDLXXXIX.

PETRVS ANGELIVS BARGAEVS

PETRO VSIMBARDO. S.P.D.

ETIS a me, vt tibi scribam, quibus argumentis adductus eorum opinionem minus esse veram existimem, qui Theatris, Thermis, Circo Maximo, Obeliscis, Aquęductibus euersiones ac ruinas, quas in Vrbe Roma videmus, à barbaris nationibus, hoc est à Gothis atque à Vandalis illatas, atque editas fuisse affirmant: tum vt ad hanc huiusmodi disputationem adiungam, quamobrem Hieroglyphicas notas, quas in Commentario de Obelisco è Græco in Latinum verti, aduersante Plinij auctoritate, illi Obelisco potius tribuerim, quem Octauianus Augustus D. F. in Circo Maximo posuit, quam illi, quem Constantius Constantini F. Imperator ex Aegypto inuectum in eodem loco multis post annis statuendum curauit. Ego vero, mi Vsimbarde, quamquam non ignoro vocari me in eam disputationē, quę, quòd παράδοξος sit, fortasse multos aduersarios mihi homini

mini minime litigioſo ſit excitatura, tamen, vt intelligas amorem à me tuum ſic amari, nihil vt ſit, quod tu à me iure tuo non modo petere, ſed etiam exigere & poſsis, & debeas, non verebor de tanta re, hoc eſt de tantarum ſubſtructionum ruinis ea in hanc ſcriptionem coniicere, quæ me in eã mentem impulerunt, vt à vulgata omnium opinione diſſentirem. in quo, ſi quod conabor, minus prę-ſtare fortaſſe potero, ego me eo prouerbio conſolabor, quo docemur πάντα τὰ καλὰ εἶναι δύσκολα. nam, vt hoc non ſuccedat, nulla certè reprehenſio tam illuſtrem & periculoſum conatum conſequetur. Etenim, vt poeta valde bonus teſtatum reliquit. „ *In magnis voluiſſe ſat eſt*. Quid autem maius ac difficilius eſſe poteſt, quàm inueteratam, atque in omniũ animis penitus defixam opinionem conuellere? quod tamẽ tantum abeſt, me vt à propoſito deterreat, vt ad liberandam à calumnia tam inuictam atque illuſtrem nationem acrioribus etiam ſtimulis vrgeat. Nec tamen is ſum, qui ægrè laturus ſim, ſiquis extiterit, qui argumentationes & coniecturas meas minus probauerit. par enim eſt, vt vnuſquiſque id ſentiat, quod ad veritatem propius accedere in primis arbitratur. Ego certè, cum in eadem eſſem opinione, in qua, niſi fallor, cæteri propemodum omnes verſantur, quærerémq; illuſtrium Scriptorum auctoritates, quibus huiuſmo-

di opinionem firmiter ſtabilirem, in ea loca incidi, quę me in contrariam partem vel inuitum & nolentem abduxerunt. Atque hæc vt me fortaſſe deceperint, aliis certè ingrata eſſe non debebunt, ſi verum illud eſt ὀυδὲν γλυκύτερον, ἢ πάντα ἐιδέναι: idq́; tanto magis, quòd, quæ à me dicentur, ita dicentur, vt ſiquis meliora in medium attulerit, ei ego ſim non modo acturus, ſed etiam habiturus gratias immortales: quando nullum beneficium ab vllo maius accipimus, quàm cum ab errore liberamur. Sed ne diutius ſuſpenſa, oratione mea, expectatio tua teneatur, ſic ad cauſam aggrediar, vt ὁμηρικῶς ὕστερον πρότερον ad propoſitas mihi abs te quæſtiones reſpondeam. Cum igitur Hieroglyphicas illas notas ex Hermapione Latinè interpretarer, atq; Ammiani auctoritatem ſecutus Obeliſco illi tribuerem, quem Auguſtus in Circo Maximo poſuerat, non ignorabam me id facere, quod in dubium ab aliquo reuocari poſſet, qui apud Plinium, cùm de duobus Obeliſcis Auguſti loquitur, hęc verba legiſſet.
„ *Inſcripti ambo rerum naturæ interpretationem*
„ *Aegyptiorum opere philoſophiæ continent*. Quis enim tam hebes eſt, qui non intelligat, hæc ſi vera ſunt, illud falſum eſſe, quod Ammianus teſtatur? Neque ego tam parum in legendo diligens exiſtimari aut debeo aut poſſum, qui cum totum illud caput interpretatus in Commentarium meum

De Obeliſco retulerim,ea verba vel imprudens vel oſcitans prętererim,quę ſe etiam aliud agenti legẽ da offerebant. Sed cum viderem me eò eſſe adductum, vt aut cum Ammiano, aut cum Plinio ſentirem,placuit,vt ab illo potius,quam ab hoc ſtarem. neq; huiuſmodi conſilij mihi eſſe reddendam ratio nem cenſui, quod neq; Pliniũ libenter accuſabam, neq; longior in diſputãdo eſſe volebam,quàm Cõmentarioli illius ratio poſtularet. At Plinius doctior,quàm Ammianus. quis negat? ſed idem tamẽ, vel eorum culpa,quorum opera in admirabili illo opere cõficiendo vtebatur,vel ſcribendi feſtinatio ne,& rerũ multitudine,quas memorię prodendas ſu ſceperat,obrutus,atq; ipſemet à ſe ipſo abductus,à cõpluribus in tradenda rerum veritate parum con ſiderate verſatus eſſe exiſtimatur: vſq; adeo,vt vul go etiam Plinius quodã quaſi peculiari cognomen to Mendax nominetur. Quamobrem hac quidem in re ſequi Ammianum malui,nec,vt verum fatear, eum me ſecutum eſſe adhuc pœnitet. quãdo vt hoc facerem plures cauſſę impulerunt. Vna,quòd locũ Plinij.cum ex veterum codicum collatione,tum ex ipſa verborum inter ſe cõſtructione corruptum eſ ſe animaduertebam. Quid enim eſt? *Inſcripti ambo*
„ *rerum naturæ interpretationem Aegyptiorum opere*
„ *philoſophiæ continent*. An fortaſſe ſic interpretabimur? vt dicamus continet rerum naturę interpreta

tionem

tionem opere Aegyptiorũ philoſophię. pręclaram verò verborum cõſecutionem, & Pliniana ſubtilitate & breuitate dignam, in qua explicãda ſiqui ſibi vehementer placuerint, ſuum illis in interpretando acumen & iudicium non inuitus relinquo. Altera cauſſa eſt, quod Aurelius Caſsiodorus lib. tertio Variarum ſcribit in ambobus Obeliſcis, qui ſunt in Circo Maximo, altero Auguſti, altero *Conſtantij ſacra Priſcorum Chaldaicis ſignis, quaſi literis indicari*. Quòd ſi verum eſt Priſcorũ theologiã in ambobus illis obeliſcis deſcriptam eſſe; pręterquam quòd neceſſariò ſequitur, Plinij locũ aut corrupte legi, aut id memoriæ prodere, quod falſum eſt, id etiã neceſſariò cõcluditur, Hermapionis interpretationem Cõſtantiano Obeliſco nullo modo tribui poſſe. Etenim ſi vt Caſsiodorus teſtatur, eæ Hieroglyphicę notæ theologiã veterem cõplectuntur, Hermapionis autem interpretatio nihil huiuſmodi deſignat, ſine vlla dubitatione concludi poteſt interpretationem illã nihil prorſus ad Obeliſcum Cõſtantianum pertinere. At Plinio potius, quàm Caſsiodoro aſſentiẽdum eſto. Sed ego hac quidem in re illorum neutri magnam fidem habendam eſſe arbitror. quippe quos Vulgi opinionem & famã potius ſequutos eſſe veriſimile ſit, quàm quòd aut ipſi notas illas intelligerẽt, aut aliquẽ haberent, quẽ in Hieroglyphicis interpretãdis conſulerent. Erat planè & Plinio &

Caſsiodoro

Caſsiodoro Hieroglyphicorum vſus incognitus: quod ex Strabone diſcere poſſumus: qui imperãte Octauiano Auguſto Cornelium Gallum in Aegyptum ſecutus eſt. eius hęc ſunt verba ex libro XVII. *Τῶν γεογραφ. ἐν δὲ τῇ ἡλιουπόλει καὶ οἴκους εἴδομεν μεγάλους, ἐν οἷς διέτριβον οἱ ἱερεῦς. μάλιστα γὰρ δὴ ταύτην κατοικίαν ἱερέων γεγονέναι φασὶ τὸ παλαιὸν φιλοσόφων ἀνδρῶν, καὶ ἀστρονομικῶν. ἐκλέλοιπε δὲ καὶ τοῦτο νυνὶ τὸ σύστημα, καὶ ἡ ἄσκησις. ἐκεῖ μὲν οὖν οὐδεὶς ἡμῖν ἐδείκνυτο τῆς τοιαύτης ἀσκήσεως προεστώς, ἀλλ' οἱ ἱεροποιοὶ μόνον, καὶ ἐξηγηταὶ τοῖς*
,, *ξένοις τῶν περὶ τὰ ἱερά.* Hoc eſt. *In Vrbe autem Hieropo-*
,, *li ingentes domos vidimus, in quibus ſacerdotes ver-*
,, *ſabantur, ferunt enim hanc olim fuiſſe ſedem ſa-*
,, *cerdotum, hominum ſcilicet philoſophiæ, atque*
,, *aſtronomiæ deditorum. quorum ordo & ſtudium*
,, *hac quidem ætate funditus interiit. quamobrem*
,, *nemo illic nobis oblatus eſt, qui huiuſmodi diſcipli-*
,, *nam profiteretur, ſed ſacerdotes tantum, & qui ſa-*
,, *crorum ritus hoſpitibus commonſtrarent.* Hęc Strabo. è quibus haud difficillime colligi poteſt id, quod ſupra eſt à nobis dictum, vſum ſcilicet Hieroglyphicorum ea ętate ſacerdotibus etiam Aegyptiis ignoratum fuiſſe. Philoſophia enim & Aſtronomia iis notis deſcripta occulebatur. quas cum intelligeret nemo, nemo etiã ſupererat, qui apud Aegyptios de iis facultatibus loqui poſſet. Itaque idem Strabo eodem in loco *παρηκολούθει δὲ* (inquit) *τις ἐξ Ἀλεξανδρείας ἀναπλέοντι εἰς τὴν Αἴγυπτον Χαιρήμων, ᾧ ἄλλως ἡγε-*

μόνι

μένι χαιρήμων τοὔνομα προσποιούμενος τοιαύτην τινὰ ἐπιστήμην, γελώμενος δὲ τὸ πλέον ὡς ἀλαζὼν καὶ ἰδιώτης. Hoc eſt. *Cornelium autem Gallum Præfectum ex vrbe Alexandria in Aegyptum nauigantem Chæremon quidam ſecutus eſt, qui ſe huiuſmodi ſcientiæ cognitione præſtare ſimulabat: ſed ſæpe & ſæpius tanquam glorioſus oſtentator & imperitus à nobis ridebatur.* Hæc Strabo. e quibus Chęremonem percipimus hominem fuiſſe quibuſdam perſimilem, qui in Regum & Principum aulis verſantes, nihil cum ſciant, nihil tamen ſe neſcire profitentur. is igitur Cornelio Gallo, vt veriſimile eſt, pollicitus ſe ſe omnia, quę Hieroglyphicę notæ complecterentur, declaraturum, vaniſsimus eſt inuentus. id enim (niſi planè fallor) ſignificant ea verba. προσποιούμενος τοιαύτην τινὰ ἐπιστήμην hoc eſt, qui ſe tali quadam ſcientiæ cognitione inſtructum eſſe ſimulabat, ideſt inſtructum cognitione Hieroglyphicorum, quibus philoſophia apud Aegyptios continebatur. Neque enim ſimpliciter ad philoſophię profeſsionem referri ea vel poſſunt, vel debent, cum & Diodorus Siculos, & Strabo, viri cum in omni doctrinarum genere, tum in philoſophia & mathematicis præſtantes adeſſent, qui quod ad huiuſmodi facultates pertinet, hominem primo ſtatim congreſſu aperire potuiſſent. Nihil eſt igitur dubitandum, quia ex his verbis pro comperto habere nos oporteat,

regnante Augusto D. F. fuisse fermè neminem, à quo Hieroglyphicę notę intelligerentur, vt mirum non sit, si ij, qui Augusti ætatem consecuti sunt, cum in maxima rerum obscuritate, quod ad Hieroglyphicorum cognitionem pertinet, versarentur, alij aliter eadem de re loquerentur & scriberent. id quod si & Plinio, & Casiodoro accidisse existimabimus, haud omnino longè à veritate aberrasse videri poterimus. alter enim rerum naturę interpretationem, alter Priscorum ceremonias & ritus ad religionem pertinentes iis Hieroglyphicis contineri scribit, quę in ambobus Circi Maximi Obeliscis inscripta sunt. Ergo aut vterq;, aut certè alteruter deceptus est. Vt, etiam si concesserim Hieroglyphicorum notitiam ad Plinij, & Casiodori ætatem peruenisse, tamen, quia necesse est vel hunc, vel illum ignorasse quid scriberet, quando in eadem re diuersa sentiunt, sine vlla reprehẽsione ab vtroque dissentire libere possum. cum pręsertim habeam alium ducem, quem sequar Ammianum scilicet Marcellinum, qui & Hieroglyphica ipsa ex Hermapionis libro interpretatur, & in Augusti D. F. obelisco esse inscripta testatur. Cuius hęc sunt verba. *Secutæq; ætates*
„ *tes alios transtulerunt: quorum vnus in Vaticano,*
„ *alter in hortis Sallustij, duo in Augusti monumento*
„ *erecti sunt. Qui autem notarum textus obelisco*

incisus

incisus est veteri, quem vidimus in Circo, Hermapionis librum secuti interpretatum literis subiecimus Græcis: quæ verba quis tam hebes est, qui non videat sic esse explicanda? vt secutas ætates dicat; quæ Augusti, non quæ Constantij ætatem, qua ipsemet Ammianus vixit, consecutæ sunt. vt hominis sit parum omnino perspicacis, existimare Ammianum eo in loco corruptum esse. Etenim si ipse Constantianum Obeliscum statui vidit, qui fieri potest, vt secutas ætates eas intelligamus, quæ ipsius auctoris ætatem consecutę sunt? At inter hęc verba, & eũ locum, in quo supra de Octauiani Augusti Obeliscis loquitur, ea interiecta sunt, quę ad Obeliscum Constantianum pertinent, vt dubitare nos cogat, quas ætates designet. ille vero, si ab homine attento & illud agente legatur, non modo non cogit, sed ne patitur quidem. Quoniam igitur imperante Augusto D.F. duo tantũmodo Obelisci Romam inuecti fuerant, quorum alterum in Circo Maximo, alterum in Campo Martio Augustus statuerat, enumeratis Obeliscis, qui post ætatem Augusti in Vrbem ab aliis fuisse importatos sciebat, ad Augusti Obeliscum reuertitur, qui trecentis quadraginta annis & amplius ante Constantianum, Obeliscum in Circo Maximo locum occupauerat: vt non inepte hunc Augusti Obeliscum, Veterem Obeliscum appellet, nam & ipsum Octauia-

num Augustum *Veterem principem*, & Obeliscum Constantianum *recentem obeliscum* superius appellauerat, quem ipse scilicet statui in Circo viderat. par igitur erat, vt Augusti obeliscum veterem obeliscum nominaret. addidit autem IN CIRCO ne eum intelligeremus, quem in Campo Martio ab eodem Augusto statutum supra dixerat: Nam qui legunt *Veteri quem videmus in Circo*. Velim mihi dicant, quis nam auctor apud Latinos, vel Græcos Circum Maximum, Veterem Circum appellauerit? quando etiam ipsemet Ammianus supra scriptum reliquit. *Quorum vnus in Circo Maximo, alter in Campo locatus est Martio.* Quamquam ne sic quidem locum corrumpentes, quod volunt assequuntur. Nam vt legatur, *Veteri quem videmus in Circo*, apertè tamen significat se loqui non de Constantij, sed de Augusti Obelisco. Nam si Constantianum intelligi voluisset, iam non *videmus*, sed quemadmodum antea, *Recens in Circum adductum*, vel *Recens in Circo statutum vidimus*, dixisset. Etenim si ea vox *Veteri* ad Circum adiungatur, vt de Constantiano Obelisco Auctor loqui existimetur, aut otiosa sit necesse est, aut ideo illic posita, vt Obeliscum Augusti illinc excludat. Verum ego ineptus, qui hasce pueriles ineptias, & ni-

mis

mis anxiè quæſitas lucubrationis meæ reprehendendę occaſiunculas tam ſubtiliter perſequar, & ſtudioſè refellam: quaſi verò cuiquam paulo eruditiori dubium eſſe poſsit, quod dicimus, cum rerum ordo, & hiſtoriæ contextus, & verborum conſecutio apud Ammianum huiuſmodi ſit, vt, qui ſecus, hac quidem in re, quam nos, exiſtimauerit, callidus potius calumniator, quàm diſertus interpres haberi debeat. quando neceſſe habet verba apud illum Auctorem peruertere, & totum illum locum, quem alij integerrimum eſſe iudicant, corruptum eſſe dicere, vt, quam maxime cupit, ſententiam non conficiat ille quidem, ſed quaſi per ſpeciem oblatam ſomniet. Nam ſi nobis licet, vt noſtra ſtabiliamus, veteres auctores, quorum ſcripta ad nos peruenerunt, vel peruertere, vel negligentię, vel vanitatis nomine ſine vllo probabili argumento non ſolum habere ſuſpectos, ſed etiam quaſi indicta cauſſa condemnare, iam nihil tam abſurdum eſſe poterit, quod palàm atque apertè profiteri, atque aſſerere nequeamus. Sed quorſum hęc tam multa? nempe, vt hanc cauſſam ſemel perorem, & orationem meam ſic concludam, vt, poſtquam nulla ætas eſt tam fœlix, quæ ſuos non habeat Chæremones, & Bauios, liberum vnicuique eſſe velim

in quaque re id ſentire, quod maxime probauerit. nam vt ego in eadem ſententia conſtantiſsime permaneo, ita nihil prohibeo, vt alij, quod ſemel ſenſerunt, quo iure, quaue iniuria pertinaciſsime tueantur, ac defendant. Suum enim cuique pulcrum eſt: & ita ſe res habet, te tua, me delectant mea. Neque ego eam prouinciam ſuſcepi, vt ſimię perſuadeam, ne ſimiis ipſa ſuis turpiſsimis ſcilicet beſtiis tãtopere delectetur. Nam quod Conſtantianũ Obeliſcum à Cõſtantino eius fratre fuiſſe in Vrbe Heliopoli in Solis templo humi depoſitum, & Alexandriam deuectum in Commentariolo illo meo ſcripſerim, nihil eſt, quòd quiſquam me grauius reprehendat. cum enim haberem neminem, quem ſequerer, pręter vnum Ammianum, ea de re ſic loquentem, vt percipi minime poſsit, Conſtantinum ne patrem, an Conſtantinum filium fuiſſe dicat, qui Obeliſcum illum demolitus fuerat, ego Conſtantino filio huiuſmodi demolitionem tribuendam putaui. Qnando idem Ammianus id à Conſtantino factum fuiſſe memorat, quòd eum Obeliſcum in Vrbem Romam importare, & illic tanquam in totius Orbis terrarum templo ſtatuere & conſecrare decreuiſſet. id quod in Conſtantinum patrem parum conuenire mihi videbatur, cum ille non Romam, ſed Byzantium vrbem ornandam ſuſcepiſſet, quam etiam ex ſuo ipſe nomine Conſtanti-

nopolim

nopolim appellari voluiſſet. Hac igitur coniectura ductus, vt mihi quidem videtur, ſatis probabili, Conſtantinum filium Conſtantis & Conſtantij fratrem eius demolitionis auctorem feci. inuenta deindè atque è terrę latebris eruta eius Obeliſci baſe atque inſcriptione, falſum eſſe patuit, quod de Conſtantino filio ſuſpicatus fueram, vt neſcio cui facillimum fuerit inuentis frugibus glandium vſum reprehendere. tum oportuit ſcriptionem meã reprehendi, cum ea Inſcriptio nondum in lucem prodierat. quamquam, vt Conſtantinum patrem eius demolitionis auctorem fuiſſe cõſtet mirandum tamen non eſt, ſi, nemo mihi hac in re facem cum prętulerit, ego in tantis tenebris aliquid offenderim, & dum eum quæro, qui, Obeliſcus ille vt deponeretur, curauit, ſi in ipſius filium incurrerim. profectò ego Dauus eram, non Oedipus, qui, vter eorum illud opus aggreſſus eſſet, diuinare ac ſtatuere poſſem. in quo tamen ſi hoc meum peccatum memorię peccatum eſſe dicerent, cauſſam meam illuſtrium Scriptorum exẽplo & auctoritate, Ariſtotelis, Ciceronis, Plinij, tueri poſſem; quorum μνημονικὰ ἁμαρτήματα complura memorantur. nunc autem non memorię, ſed rerum obſcuritati tribuendum dico: ſi patris factum filio attribuerim. Sed quid ſi eius Inſcriptionis auctorem hiſtoriam eorum temporum non ſatis nortam

tam

tam & explicatam habuisse ostendero? obstabit ne quidquam, quamobrem ab illo dissentiendum; ac discedendum esse non putem? Eius hi sunt Hexametri.

„ *Hoc decus ornatum genitor cognominis Vrbis*
„ *Esse volens caesa Thebis è rupe reuellit.*

Hic sine vlla dubitatione auctor inscriptionis testatur Obeliscum illum Constantini patris iussu è rupe Sienę & cęsum & reuulsum. id quod falsum, plenumq; erroris est. quemadmodum ex Ammiani XVII. libro didicimus, cuius hęc sunt verba.

„ *Et quia sufflantes adulatores ex more Constantium,*
„ *id sine modo strepebant, quòd cum Octauianus Au-*
„ *gustus Obeliscos duos ab Heliopolitana ciuitate trans-*
„ *tulisset Aegyptia, quorum vnus in Circo Maximo,*
„ *alter in Campo locatus est Martio, hunc recens adue-*
„ *ctum difficultate magnitudinis territus nec contre-*
„ *ctare ausus est, nec mouere. discant qui ignorant, ve-*
„ *terem principem translatis aliquibus hunc intactum*
„ *ideo reliquisse, quòd Deo Soli speciali munere dedica-*
„ *tus fixusq; intra ambitiosi templi delubra, quae con-*
„ *tingi non poterant, tanquam apex omnium emine-*
„ *bat. Verum Constantinus id parui ducens auulsam*
„ *hanc molem sedibus suis, nihilq; committere in religio*
„ *nē rectè existimans, si ablatum vni templo miraculū*
„ *Romae sacraret, id est in templo Mundi totius, iacere*
„ *diu perpessus est, dum translationi pararentur vtilia.*

Hoc Ammiani teſtimonio Auctor Inſcriptionis conuictus diſcedat neceſſe eſt. quamquam,ſi paulo conſideratior fuiſſet, non tam temerè inſcribendum id curauiſſet, quod refutari ac refelli facillime poterat. nam, prę̨terquàm quòd multos tum fuiſſe in Vrbe Roma veriſimile eſt, qui eum Obeliſcum Heliopoli ſtantem viderant, abſurdum etiam exiſtimari poterat, Conſtantinum excindi eam molem, & in ipſa Hieroglyphicas notas inſcribi voluiſſe, cùm & multos obeliſcos paratos haberet, quos ex Aegypto Romam aueheret: & imperante Conſtantino nulli ſupereſſent, quemadmodum oſtendimus,qui Hieroglyphicorum notitiam haberent: &, vt ſupereſſent, Conſtantinus tamen Latinis vel Grę̨cis potius,quę̨ vulgo intelligebantur,quam Aegyptiacis notis,quarum notitiam vel nulli prorſus, vel certe pauciſſimi habebant, ſui memoriam poſteris commendari voluiſſet. imperite igitur quiſquis eorum carminum auctor fuit, hiſtoriam de Obeliſco Conſtantiano nobis deſcripſit. In qua prætera non parùm peccaſſe exiſtimari poteſt, quòd memoriæ prodidit Conſtantinum patrem ideo obeliſcum illum excidendum curauiſſe, quòd Byzantium deferri vellet,cùm ex Ammiani hiſtoria conſtet humi depoſitum à Conſtantino fuiſſe, vt Romam inueheretur, ibiq; tanquam in communi omnium

C gen-

gentium templo collocaretur. Quamobrem nihil video cur ille vera, ego falſa de huiuſmodi Obeliſci demolitore dixiſſe exiſtimari debeam. neque enim quemquam eſſe arbitror, qui neſcio cui (vt Fabiano verbo vtar) verſificanti maiorem fidem habeat, quam hiſtoriꝗ ſcriptori ſi non latinitatis, veritatis quidem in primis obſeruanti. Verum ἅλις non modò δρυός, ſed λεπτολογημάτων ne dicam λεπτολεσχιῶν: in quas ego propterea ſum ingreſſus, quòd vererer, ſi eas ſilentio præteriſſem, ne quis exiſtimaret me non quidem eas contempſiſſe, ſed cauſſꝗ diffiſum erratum agnouiſſe meum. taciturnitas enim, vt ille inquit, imitatur confeſsionem. Ergo his omiſsis πρὸς τὸ πρότερον reuertamur. Verùm, vt eò, quò intendimus, ſine errore perueniamus, primùm conſtitui neceſſe eſt, quoties factum eſt, vt Roma à Gothis ac Vandalis capta ac direpta fuerit, & quibus potiſsimùm temporibus hoc ipſum acciderit. Et ſanè ſi Paullo Oroſio viro integerrimo, & Procopio hiſtoriꝗ ſcriptori vel in primis graui, qui, Gotthis Italiam obtinentibus, floruit, & apud Belliſarium, non ſolum medicinam fecit, ſed etiam rebus gerendis præfuit, credi oportet, quin quies omnino contigit, vt ea Vrbs ab iis nationibus intra centum & triginta ſex annos per vim occuparetur, ab Alarico, à Genſerico, à Ricimere, à Totila, qui bis eam & cepit & diripuit. trecentis

autem

autem ac ſexaginta annis poſt eas calamitates ab Arnulfo Germanorum Rege obſeſſa illa quidem & capta eſt, ſed tamen, quod ad publicorum ædificiorum, & ſubſtructionum ruinas pertinet, nihil omnino incommodi paſſa eſt. Satis enim ſuperq; ille habuit à Fortunato Pont. Max. Auguſtum appellari, atque inungi, & populum Romanum iure iurando ſibi deuincire. quod cum feciſſet, Roma incolumi relicta diſceſsit. Ac primùm quidem anno à Chriſto nato CCCCX. Alaricus ab ſe per dolum captam ſpoliauit. Qui omnium primus poſt Radagaſum in Italiam irrupit, & cum acceptis ab Honorio Imp. conditionibus in Galliam ſe conferret, iamq;, vt nonnulli memorant, ad Cottias Alpes perueniſſet, Stiliconis exercitum, qui illic, vt Gotthos exciperet, in inſidiis deliteſcebat, magna occidione deleuit. iratuſq; Honorio ob violatam fidem iter conuertit: & vaſtata magna & celeberrima Italiæ parte, Romam etiam cepit, ac diripuit. Qua in re tantum abfuit, vt dolori ſuo paruerit, atque iracundię ſeruierit, quòd tamen iure belli facere potuit, vt inſignis etiam cuiuſdam continentiæ, & incredibilis erga Deum pietatis exempla ediderit. cum tamen ſine reprehenſione in populum momanum acerbiſsime ſęuire potuiſſet. Fuerat enim ab Honorio ſtipendiis, quæ vnà cum exercitu meruerat, fraudatus: deinde ſimu-

lata pactione Galliarum per insidias appetitus: vt stipes, ac truncus existimari deberet, nisi omnibus, qui Honorio parebant, iratissimus venisset. At ille Romã ingressus edicto cauit, nequis aut Virginẽ, aut Viduam, aut honestam alioqui mulierem viola ret: ne'ue quenquam attingeret, qui in sacram aliquam Aedem confugisset: Vtq; à cędibus, quantum fieri posset, oẽs temperarent. Potuit ne quicquam vel humanius vel mitius ab eo desiderari, qui vel Vrbem amicam ac suam per vim expugnatam in potestatem redegisset? Ac libet hic & ipsius Alarici, & totius exercitus factum cõmemorare, quod incredibilis in Christianum nomen pietatis indicium ad æternum eius nationis decus sic tum constitutum est, vt è piorũ memoria deleri nunquam oporteat. Atq; vtinã qui nostra ætate eandem Vrbem hostes ab se expugnatam depopulati sunt, huiusmodi exẽplũ sibi ante oculos posuissent: qui Christiani cum essent, nihil sibi tamen reliquum ad crudelitatem, atque impietatem fecerunt, cum ij neq; sacrarum, neque profanarum Virginum, neque honestissimarum mulierum pudori pepercerint, cum promiscue ciuium sedes, ac Sanctorũ templa diripuerint, cædibusq; omnia compleuerint. Sed his omissis, quę à grauissimis scriptoribus & reprehensa, & complorata sunt, pulcherrimum illud Gotthorum factum ex Paullo Orosio in hanc scriptionem

nostram

noſtram transferamus. Sed ne forte aliquid de meo addidiſſe hic exiſtimer, Oroſij ea de re teſtimonium ſic recitabo, vt paululum in melius commutatis verbis ſententiam religioſe ſeruauerim.

„ *Barbaris, inquit, Vrbem paßim diripientibus, qui-*
„ *dam ex iis domum vſui diuini miniſterij dedicatam*
„ *ingreſſus eſt; cumq́; illic mulierem iam natu grandem*
„ *reperiſſet, quæ Deo Opt. Max. virginitatẽ ſuam iam*
„ *inde ab ineũte ætate cõſecrauerat, atq́; ille non modo*
„ *nobilitate inter Gotthos excelleret, ſed etiam Chriſtia*
„ *nus eſſet, per ſummam modeſtiam ab ea poſtulare in-*
„ *ſtitit, vt, quicquid auri argentiq́; haberet, palam pro-*
„ *ferret. quod cum mulier abſe peti audiuiſſet, ſic dicto*
„ *paruit, vt ingentiũ opum vim magnã in apertũ con-*
„ *tulerit, eæ erant vaſa ex auro argentoq́; tum pondere*
„ *tum pulchritudine mirabiliter conflata, quæ cũ Bar-*
„ *barũ operis artificio obſtupefactum intueri virgo illa*
„ *animaduertiſſet. Petri, inquit, Apoſtoli cultui ſacra*
„ *hæc inſtrumenta ſunt. auferto, ſi libet, ac de facto tu vi*
„ *deris. Ego enim, quia prohibere, quominus id tu fa-*
„ *cias, non poſſum, neq; reſiſtam neq; conatus tuos refu*
„ *tabo. Hæc Barbarus cũ audiſſet, & iniecta ſibi religio*
„ *ne ad venerationem cõmotus eſſet, Alarico Regi per*
„ *nuntium ſignificauit, At ille ad Apoſtoli ædem vaſa*
„ *omnia quamprimum referri, & non modo Virginem*
„ *ſed reliquos etiã omnes, qui ad eam ſe adiunxiſſent ſti*
„ *pantibus pompam militibus incolumes reduci iußit.*

Ea

„ *Ea domus in media Vrbe posita longè à Vaticano*
„ *aberat. inde cum singulorum capitibus singula vasa*
„ *essent imposita, longo, ac pulcherrimo ad videndum*
„ *spectaculo ad Basilicam sic deportari capta sunt, vt*
„ *vtrinq; cōglobati milites cum exertis ad defensionem*
„ *gladiis piam illam pompam comitarentur & muni-*
„ *rent: hymnosq; Deo Optimo Maximo Romani, ac*
„ *Gotthi simul canerent, quibus permulti, qui se in la-*
„ *tebras coniecerant, exciti ad eos prodeuntes concur-*
„ *rebant, iisq;, quo plures ad talem comitatum confu-*
„ *gerent, eo alacrius barbari defensores circunfunde-*
„ *bantur.* His Orosius postquam admiratione obstu-
pefactus acclamauit, alia subiicit, quæ hæc sunt.
„ *Tertia die Barbari, postquam Vrbem ingreßi fue-*
„ *rant, nulla vi coacti, sed iudicio ipsi suo, ac volunta-*
„ *te discedunt, aliquot tantummodo ædibus incendio*
„ *absumptis, multo tamen paucioribus, quam quæ an-*
„ *no ab Vrbe condita DCC. subitò factis, & fortuitis*
„ *ignibus arserunt.* Hęc Orosius, quorum adstipu-
lator est Caßiodorus libro XII. Variarum, Epi-
„ stola XX. cum ait. *Nam cum Rex Alaricus Vr-*
„ *bis Romæ deprædatione satiatus Apostoli Petri vasa*
„ *suis deferentibus excepisset, mox vt rei caussam co-*
„ *gnouit, ad Sancti Petri Basilicam ipsorummet dire-*
„ *ptorum manibus deportari iußit, vt cupiditas, quæ*
„ *prædandi auiditate flagitiose peccauerat incredibili*
„ *sanctimonia commissum scelus expiaret.* Ex his,
etsi

etſi Paulo aliter, quam ab Oroſio commemorantur, tamen qui Gotthorum in diripienda Vrbe placabilitatem, atque clementiam non ſuſpexerit, eum eſſe oportet omnium affectionum animi, quibus ad vltionem & crudelitatem impellimur, expertem. At ij multas domos incendio abſumpſerunt. quis negat? neque enim victor exercitus, & iniuria affectus contineri potuit, quin reſiſtentibus Romanis, & arma contra ferentibus, & cædes committeret, & in ædificia ignem iniiceret. Sed vt aliquot domus conflagrauerint, certè Thermę, Theatra, atque Obeliſci trium dierum ſpatio ab iis vaſtari, ac deiici non potuerunt, præſertim in Vrbis direptione occupatis. Atque hoc quàm verum ſit Iornandes in eo libello, quem De Rebus Geticis ſcriptum reliquit, his verbis teſtatur.
„ *Poſtremo* (inquit) *Romam ingreßi* (de Gothis lo-
„ quitur) *Alarico ita iubente Vrbem modo ſpoliant*
„ *ab incendiis abſtinent, neque vllam Sanctorum Ae-*
„ *dibus iniuriam fieri patiuntur.* Idemq; in eo libel-
lo quem de Regnorum, & temporum ſucceſsione
„ in lucem dedit. *Alaricus* (inquit) *Rex Vuiſegot-*
„ *thorum vaſtata Italia Romam ingreſſus eſt, opeſq;*
„ *Honorij Auguſti prædatus Placidiam eius ſororem*
„ *captiuam abduxit. quam poſtea Ataulpho ſucceſſori*
„ *ſuo moriens in matrimonium coniungi iuſsit.* Vides
igitur quàm non inſolenter, immò quàm manſue-
tè

tè Gotthi in ea direptione ſe geſſerunt. Quem quidem primum Vrbis caſum circiter X V L I V. annis pòſt altera conſecuta eſt calamitas, quam eadem Vrbs à Vandalis capta magnam atque improuiſam accepit. Vt autem caperetur hæc cauſſa fuit. Imperabat Romæ Valentinianus eius nominis tertius. Is cum Maximi viri opibus, & copiis potentiſsimi vxorem deperiret, neque illius potiundę, quòd pudiciſsima eſſet, ſpem vllam haberet, hanc huiuſmodi rei conficiendæ rationem excogitauit. Maximum ad ſe euocat: euocatum teſſerarum ludo prouocat ea pactione, vt ſi ipſe vinceretur, Maximo certam auri ſummam perſolueret: ſin vinceret, annulum, quem Maximus geſtabat, ipſe auferret. iactis teſſeris Valentinianus annulo potitur: eumq; ad Maximi vxorem Maximi ipſius nomine perferendum curat, iubetq;, vt ea ſtatim viſo annulo ad Imperatoris vxorem ſalutandam ſe conferat. Illa verò cum paruiſſet nuntio, atq; ita ad ædes Imperatoris perueniſſet, ab eius facti conſciis non quidem ad Eudoxiam, ſed ad Valentinianum perducta eſt, & ab eo conſtuprata. amiſſa igitur pudicitia domumq; inde ſuam reuerſa Maximo rem omnem detegit, hominemq; ad vindictam cohortatur. qui tantam iniuriam vlciſci eum ſtatuiſſet, nequid temerè feſtinandi facinoris, quod animo conceperat, cupiditate

com-

committeret, bono esse animo Vxorem iubet, ipse interea suis artibus Aetium rei bellicę peritissimum & magno animo & virtute virum, cuius ductu Valentinianus Attilę conatus & copias represserat, ac profligauerat, Valentiniano affectati imperij nomine suspectum facit. ille, quòd alioqui tanti Ducis virtutem non parum pertimesceret, Aetium de medio tollendum curat, quo sublato Maximus Valentinianum nihil tale cogitantem aggressus obtruncat; atque imperium inuadit. & quoniam eius vxor iam antea decesserat, Eudoxiam Valentiniani vxorem in matrimoniũ, quamquam inuitam & recusantem ducit. eamq; sibi vt conciliet, fatetur se amoris erga illam sui magnitudine atque impatientia victum, auctorem fuisse, vt Valentinianus occideretur: atq; ea, quam perditissimè amabat quo iure, qua'ue iniuria potiretur. At Eudoxia simulans se non inuitam in eo matrimonio esse, nuntium ad Gensericum Vandalorum Regem mittit, qui tum Carthagine regnabat, eumq; ad occupandam, ac deprędandam Vrbem Romam inuitat & cohortatur. Gensericus oblatam occasionem non aspernatus, maximam classem ædificandam instruendamq; quamprimùm curat, in eamq; exercitu conscendere iusso sic nauigauit, vt Romam de improuiso oppresserit. quod quidem cum accidit Maximum Ro-

mani fugientem inimice insectantur, ac saxis facta lapidatione obruunt, ac membratim discerptum in Tiberim proiiciunt. Gensericus Eudoxia vnà cum Eudocia & Placidia, quas Valentinianus ex Eudoxia susceperat, ac prętereà gazam omnem imperatoriam in Aphricam, ac tegularum, quę & ęx ære conflatę fuerant, & inauratę, è Capitolini templi tecto partem dimidiam ablatam vnà cum statuis, quas demolitus fuerat, vt iis Carthaginem ornaret, secum auehit, quatuordecim tantum dies in Vrbe moratus. quamquam illa, antequam in Aphricam deferrentur, facto naufragio perierũt omnia. Hæc de Roma à Genserico capta, ac direpta scribit Procopius libro III. De bello cum Vandalis gesto. Vt constare facile posit Vandalos in auehenda pręda occupatos tempus consumere non potuisse in ædificiis, & substructionibus, quas hodie humi deiectas, ac prostratas passim videmus, euertendis. Neque enim verisimile est Procopium, & Vandalis parum æquum, & earum calamitatum, quę iis temporibus acciderunt, nõ indiligentem Scriptorem, silentio pręteriturũ fuisse, si illi ad hanc faciem euersam Vrbem reliquissent. quemadmodum testari videtur Iornandes in libro De Rebus Geticis cum ait. *Valentinianus Imp. dolo Maximi occisus est. & ipse Maximus tyrannico more regnum inuasit. quod audiens*

Gen-

„ *Gensericus Rex Vandalorum ab Aphrica armata*
„ *classe in Italiam venit, Romamq; ingressus cuncta de*
„ *uastat.* Id quod ego ex Chronico Cassiodori sic interpretor, vt Romam opibus spoliatam, non autem euersam, & dirutam intelligat. sic enim Cas-
„ siodorus. *Valentiniano VIII. & Anthemio Coss.*
„ *in Campo Martio ab amicis Aetij Valentinianus oc*
„ *ciditur. post quem Maximus inuasit Imperium.*
„ *qui intra duos menses à militibus extinctus in Tibe-*
„ *rim proiicitur, Eodem anno per Gensericum omni-*
„ *bus opibus suis Roma vacuata est.* Hęc ex Cassiodori Chronico. Is autem annus fuit ab accepta Salute CCCCLV. Tertius verò, post Alaricum Gotthorum, & Gensericum Vandalorum Regem, Ricimer Sueuus extitit, qui anno Salutis CCCCLXXII. Vrbem & cępit & diripuit, sic tamen, vt pręda contentus ædificiis pepercerit. Qua quidem in re probanda ea persequi, quæ in coniectura posita sunt, vbi certissimis argumentis rem demonstrare, &, vt dicitur, quasi τενεδίῳ πελέκει controuersiam dirimere possis, hominis est alieno otio & facilitate nimium licenter abutētis. Ergo totam hanc superiorem disputationem ex temporum successione, atque ex historiæ veritate concludamus. Alaricus Gotthus Romam cepit, ac diripuit Anno à Christo nato CCCCX. Gensericus Vandalus CCCCLV. Ricimer

Sueuus CCCCLXXII. Theodericus autem Amalus Gotthorũ rex, cuius extat epistola prima Cassiodori ad Anastasiũ Imp. regnare in Italia cæpit Anno Salutis CCCCXCIII. ætate igitur & Alarico, & Genserico, & Ricimere posterior. Is Aurelio Cassiodoro epistolarum magistro vsus est, homine in primis graui. apud quem certissima extant testimonia, quę palam clamant, nullum fuisse Romæ publicum ædificium neq; à Gotthis, neque à Vandalis, qui eam Vrbem ceperant, ac diripuerant, euersum. At primùm quidem ex epistola LI. libri tertij Variarum constat, Circum Maximum regnante Theoderico non minus fuisse integrum, quam cùm Romę priores illi Cæsares Remp. regebant. ostiorum, quæ duodecim; metarum, quæ septem erant, numerum neq; auctum, neque minutum: non Euripum, non Obeliscos defuisse, quorum vnus Soli, Lunę alter sacratus esset. „ *Euripus* (inquit) *maris vitrei reddit imaginem: vnde illic delphini æquorei aquas interfluunt: Obeliscorum quoque altitudines ad Cælum extolluntur: sed potior Soli, inferior Lunæ dicatus est: vbi sacra Priscorum Chaldaicis signis quasi literis indicantur.* Hæc ille. ac mox vnà cum Circo descriptis spectaculis, quę in Circo edebantur, subiicit. *Hæc nos coacti fouemus ne defuisse videamur populorum instantentissime nos rogantium postulatis, quibus propositum*

„ *positum est ad ea conuenire, dum cogitationes serias* „ *abiiciunt*. Et mox epistolam sic concludit. *Quapropter largiamur expensas: non semper ex iudicio* „ *demus. expedit interdum desipere, vt populum possimus desideratis gaudiis oblectare*. Ergo post Vrbem ab Alarico, à Genserico, & à Ricimere direptam, non solum Circus Maximus intactus remanserat, sed ludi etiam statis temporibus à Populo Romano exercebantur. Iam verò neque in aquarum ductus, neq; in Thermas fuisse ab iisdem Gothis, ac Vandalis ruinas editas, idem Cassiodorus epistola sexta libri VII. Variarum testatur, cuius partem hic subscribemus, vt adeundi Cassiodori laborem legentibus demamus. *Nam thermarum* „ *illa pulchritudo quid esset, si dulcissima quadam aquora non haberet? fluit aqua Virgo tam pura, vt nos magnopere delectet: quam ideo sic appellatam credimus,* „ *quòd nullis sordibus polluitur. nã cum aliæ maximis* „ *imbribus, ac turbulentis tempestatibus & riuis violentur, hæc aerem perpetuò serenum purissimè labens* „ *vnda mentitur. quis possit talia sermonibus idoneis* „ *explicare? Claudiam per tantam fastigij molem sic* „ *ad Auentini caput esse perductam, vt cum ibi ex* „ *alto lapsa ceciderit, cacumen illud excelsum quasi* „ *imam vallem irrigare videatus*. Et paulo post. „ *Qua de re per Indictionem illam, Comitiuam tibi formarum sub magna deliberatione credimus:*

vt summo

,, *vt summo studio nitaris efficere, quod tantis ac tali-*
,, *bus rebus expedire videris. In primis noxias arbo-*
,, *res, quæ ruinas ædificiis afferunt. (sunt enim quidam*
,, *quasi arietes, non illi quidem, qui illuc importentur,*
,, *sed qui ad prosternenda mœnia per se adnascuntur)*
,, *censemus radicitus amputari oportere. siquid autem*
,, *conficiente senio procubuerit, peruigili charitate re-*
,, *paretur.* Hæc ille & multo plura ex eadem epi-
stola à nobis præterita, quæ luce clarius demon-
strant Gotthos, ac Vandalos, qui multis annis an
te quàm Theodericus in Italia regnaret, Vrbem
Romam diripuerant, iniustè accusari, quòd Ther
mas, & Aquęductus euerterint. neque me mouet,
quòd idem Casiodorus libro XII. Epistola XX.
de Alarico sic loquatur, vt tantarum substructio-
num excisionis & ruinę condemnare illũ videatur.
,, *Sed quid mirum* (inquit) *si Sanctorum vasa diripe*
,, *re noluit, qui tanta se Vrbis vastatione ditauit?*
Etenim hic Casiodorus vastationem pro depo-
pulatione, ac rapina vsurpauit, neque id sine exem
,, plo. Cicero orat. II. In Catilinam. *Quid enim*
,, *expectas? bellum? quid? ergo in vastatione omnium*
,, *tuas possessiones sacrosanctas futuras putas?* In hanc
autem significationem huiusmodi vocem accipi
oportere apud Casiodorum loco supra à nobis
citato illud ostendit, quòd verbum ditauit ad va-
stationem adiunxit. neque enim se ditant, qui ædi-
ficia

ficia vel igne absumunt, vel ferramentis, ac vectibus humi deiiciunt, sed qui locupletum domos auro, argento, gemmis spoliant, atque ex ærario pecuniam omnem auferunt. est ergo illic vastatio pro direptione posita. nam alioqui Cassiodorum sibi non constare, ex iis, quę superius recitata sunt, pareret, mentiri etiam temporum ratio & veritas ipsa ex historia petita conuinceret. qui enim fieri potuit, vt vel Alaricus, vel Gensericus, vel etiam Ricimer ea ædificia vastauerit, hoc est euerterit, si tanto post tempore eadem Thodericus vt integra, & à nemine, nisi à vetustate paululum labefactata describit? Nam quod ad Aquęductus pertinet, nulli dubium esse potest, qui Procopium legerit, quin illi neque à Gotthis, neque à Vandalis diruti non fuerint. is enim libro primo De bello Gotthorum sic scriptum reliquit. *Quamobrem*
„ *Gotthi rebus ad hanc rationem dispositis, ædificia om-*
„ *nia, quibus aqua in Vrbem deuehitur, interscin-*
„ *dunt, ne inuecta obsessis copiam sui faceret. Sunt*
„ *autem Romæ quatuordecim omnino aquæductus, ex*
„ *latere substructi, ea latitudine, ac profunditate, vt ho*
„ *minem equo insidentem facile capiant.* Ergo Gotthi, qui Vittige Duce Romam obsidebant aquæductum interscindunt, ne aqua in Vrbem influat. Vittiges autem interfecto Theodahado, qui Amalasuntę Theoderici filię in Vulsinensis lacus insu-

lam relegatę, atque ibidem interfectę in regnum ſucceſſerat, in Italia regnabat: ex quo neceſſario concluditur Aquęductus nuſquam fuiſſe vel euerſos vel corruptos à Gotthis & à Vandalis, qui ante regnantem Theodericum, & Vrbem a Vittige obſeſſam, Vrbem ab ſe expugnatam diripuerant: At Vittiges dum obſidione Vrbẽ premeret, aquęductus omnes euertit. interſcidit ille quidem atque interrupit, non etiam euertit. & interſcidit ne aqua obſeſsis ſuppeditaretur: quod ſex ſeptemue ex Aquęductu demptis lateribus fieri facillime potuit. Atque hoc tamen illi facere licuit in ea Aquęductuum parte, quę extra Vrbem erat: nam quæ Vrbis ambitu & mœnibus includebatur, cum Vrbem non ceperit, ab illo certè euerti non potuit. Reliquum nunc eſt, vt, poſtquam Circum Maximum, Thermas, & Aquæductus non fuiſſe à Barbaris euerſos, ac dirutos oſtendimus, qui Alarico, Genſerico, ac Ricimere ducibus Vrbem diripuerant, quiq; Vittigem ſecuti eandem obſederant, oſtendamus etiam eoſdem theatris ſic peperciſſe, vt quod ad illos pertinet, nihil prohibuerit, quo minus, ea ad nos integra peruenerint. quod quo facilius probemus eiuſdem Caſsiodori teſtimonium ex Epiſtola LI. libri IV. Variarum recitabimus, in qua Theodericus rex Symmachum Patricium theatro his verbis curatorem pręficit.

Et ideo

„ *Et ideo* (inquit) *theatri ſubſtructionem magna ſe*
„ *mole ſoluentem conſilio veſtro ſtatuimus eſſe roboran*
„ *dam: Vt, quod ab auctoribus veſtris in ornatum pa-*
„ *triæ conſtat eſſe conceſſum, non videatur ſub meliori-*
„ *bus poſteris imminutum. quid non ſoluas ò ſenectus,*
„ *quæ tam robuſta quaſſaſti? montes facilius cedere pu*
„ *tarentur, quàm ſoliditas illa quateretur: quando &*
„ *moles ipſa ſic tota de cautibus fuit, vt præter artem*
„ *additam, & ipſa quoque naturalis eſſe crederetur.*
Hæc Theodericus rex. ex quibus facile apparet theatrum non à barbaris exciſum, ſed aliqua ex parte vetuſtate labefactatum fuiſſe. itaque idem
„ Rex his verbis epiſtolam concludit. *Et ideo ſiue*
„ *maſculis pilis contineri, ſiue tale ædificium refici po-*
„ *tuerit, expenſas vobis de noſtro cubiculo tribuendas*
„ *curauimus, vt & vobis acquiratur tam boni operis*
„ *fama; & noſtris temporibus videatur antiquitas de-*
„ *centius innouata.* Theodericus igitur non quod vel Gotthi, vel Vandali Vrbis direptores, ac vexatores diſſoluerant, ſed quod ſenectus & temporis diuturnitas conquaſſauerat inſtaurandum, & ſtabiliendum curauit. His ita conſtitutis, neminem fore puto barbaris illis tam inimicum, qui Alaricum, & Genſericum, & Ricimerem à culpa euerſę Vrbis non liberet. Reſtat modò eiuſdem criminis reus Totilas: quem annis circiter vno & viginti poſt Theoderici exceſſum Gotthi inter-

fecto Ararico regem sibi creauerunt, hominem non modò rei militaris in primis peritum, sed, quod dictu mirabile sit, humanitate, clementia, & incredibili erga Deum pietate cum quouis ex veteribus comparandum. Ille Neapoli, quam diu obsederat, in potestatem redacta, cum iure belli in eos, qui se inuiti dediderant, crudeliter animaduertere posset, non modò cunctis pepercit, sed etiam summam curam adhibuit, vt ex medicorum præcepto pristinam valetudinem, ex diuturna fame amissam, & profligatam recuperarent: omnesq; mox viatico etiam adiuuit, & eò, quò maximè vellent, vt se reciperent permisit: Ille familiarem suum, quem propter excellentem in re militari virtutem magnopere diligebat, cum is Virgini cuidam in Vrbis Neapolis direptione stuprum intulisset, capite plecti iussit, eiusq; bona omnia virgini donauit. Ille hostium vxores, nobiles fœminas à se captas ad viros suos nulla planè iniuria affectas reducendas curauit. Ille denique cum Vrbem Romam euertere, ac solo æquare statuisset, idque se facturum Romanorum Legatis multo ante denunciauisset, cùm primùm Vrbem victor ingressus est, ad Aedem Petri Apostoli supplex se contulit, ac Pelagij Pontificis precibus ab ira ad clementiam cõuersus Gotthis per edictum imperauit, vt à cędibus abstinerent. quod ita reli-

giosè

giosè obseruatum est, vt Rusticianam Symmachi filiam, & Boetij vxorem, quæ, vt patrem & virum Theoderici regis iussu interemptos vlcisceretur, Theoderici statuas deturbandas curauerat, cum eam Gotthi ad cædem exposcerent, incolumem seruaret, neque illi iniuriam vllam fieri passus esset. Sed quorsum hęc tam multa pertinent? ad ea scilicet, quę postea consecuta sunt. Nam cum ille vrbem victor obtineret, eaq; vt solo æquaretur è Gotthorum imperio esse existimaret à Bellisario per literas admonitus tam immanem cogitationem prorsus abiecit. His enim verbis Bellisarius
„ epistolam suam concludit. *His ita se habentibus*
„ *rectè velim intelligas è duobus alterum fore necessa-*
„ *rium. aut enim hoc bello victus ipse succumbes: aut,*
„ *si ita fortè contigerit, nos superabis. Quòd si viceris,*
„ *& Romam euerteris, iam non alterius Vrbem, sed*
„ *tuam deleueris. quam si seruaueris, ex possessione ca-*
„ *terarum omnium præstantissima opulentior fiet. Sin*
„ *autem ad deteriorem fortunam tuam res nobis suc-*
„ *cesserit, Roma incolumi abs te conseruata gratia tibi*
„ *apud victorem conciliabitur, & non mediocris. Qua*
„ *per te tum forte deleta nullus tibi relinquetur ad hu-*
„ *manitatem consequendam, & clementiam locus.*
Et quæ sequuntur. Huic epistolę à Bellisario ad
„ Totilam scriptę subiicit Procopius. *His literis*
„ *Totilas diligenter perlectis, & ut prudentissime mo-*

„ *nentibus assensus Vrbem nullo affectam damno ser-*
„ *uauit, deq́; hac sua in eam voluntate per oratores*
„ *certiorem Bellisarium fecit.* Qua de re postea cum Romam à Bellisario in Iustiniani potestatem redactam iterum Totilas oppugnaret, à Gotthorum primariis obiurgatus est, cum illum temerè fecisse dicerent, quod cum Vrbem Romam cepisset, eam funditus non euertisset. Ex his igitur Procopij locis scire possumus, Vrbem Romam non fuisse, neque incendio absumptam, neque eius tertiam partem à fundamẽtis euersam à Totila, quod plerique, sine certo tamen auctore, tradiderunt. quorum opinionem, nescio quam ob caussam, secutus Blondus historiam à Procopio hac de re diligenter perscriptam peruerterit. Nam cum Procopius Romam à Totila seruatam fuisse scribat, ac tantummodo circiter tertiam murorum, quibus cingebatur, partem humi prostratam: Blondus ab eodem incensam, euersam, & desolatam memorat. Collenucius autem annum & amplius ab omnibus incolis planè derelictam fuisse auctor est: id quod quemadmodum factum esse non inficior, ita cum Procopio affirmo Vrbem non fuisse
„ euersam. Eius hæc sunt verba. *Romam in primis*
„ *à fundamentis euertere decreuit, sed muri tantum,*
„ *& id quidem diuersis in locis diruit, quantum totius*
„ *muri partem esse hanc tertiam coniicere quis poßit.*

Mox

Mox subiicit Totilam, vt paulo ante ostendimus, pellectis Bellisarij literis omnem cogitationem de euertenda Vrbe abiecisse, & eam integram, sed omnibus habitatoribus vacuam reliquisse; quippe qui delectos patricios quasi obsides secum ire; reliquos autem omnes cum liberis, & coniugibus in Campaniã proficisci iusserit. Ergo, si Procopio credimus, deserta quidem ac derelicta Roma est, sed tamẽ nõ euersa. Nam, si euersa esset, nihil erat, cur postea Bellisarius ad eam occupandam festinaret. neque, vt supradiximus, tantæ Vrbis excidium Procopius, qui apud Bellisarium huiusmodi bello interfuit, tacitus præterisset. Cur enim tam turpi mẽdacio historiam suam dehonestaret? „ *Vrbem* (inquit) *nullo affectam damno integram ser* „ *uauit*. hoc perinde est, ac si dixisset, nullum in ea ædificium vel publicum vel priuatum euertit. At, si Collenucio & Blondo credas, omnia fuere illic solo æquata, omnia à fundamentis euersa fatearis necesse est. Vtris autem fidem potius habeas Blondo ne & Collenucio, qui nongentis annis & amplius à Totila abfuerunt, an Procopio, qui regnante in Italia Totila floruit, rebusq; ab ipso & Bellisario gestis interfuit, ac Romã ipsam pręsens pręsentem, atque in re pręsenti videre potuit? preterquàm, quòd, si mentiretur, infinitos testes tum habuisset, à quibus huiusmodi mẽdacium

redar-

redargueretur. nunc autem eius ætatis ſcriptores nulli ſunt (quod ego ſciam) qui Procopium teſtimonio ſuo vanitatis condemnent. cuius ego auctoritatem, hac quidem in re, recentiorum omnium ſcriptorum, qui ab illo diſſentiunt, auctoritati lõgè anteponendam cenſeo. præſertim cum ex recentioribus etiam ſcriptoribus minime deſint, qui à me ſtent. Bernardinus Corius Paullum Diaconum ſecutus in Iuſtiniani Imperatoris Vita ſic fer-
„ mè ſcriptum reliquit. *Totilas noctu Romam in-*
„ *greſſus, loco certo cum exercitu conſtitit: indeq; conti*
„ *nuato vſque ad illuceſcentem diem tubarum clam-*
„ *gore, Romanis, quos ipſe ſaluos eſſe cupiebat, ſignum*
„ *dedit, vti omnes ſe in ædes ſacras reciperẽt, quo facto,*
„ *aliquot dies in Vrbe ſic commoratus eſt, vt Romanos* „
„ *omnes perinde ac filios benignè tractauerit.* Hęc Co „
rius. è quibus omnibus confidentiſsime aſſeuerare poſſumus, Totilam in ea Vrbis direptione ſic ſe geſsiſſe, vt amicus potius Romanis, quàm hoſtis in Vrbem & acceſſerit & diſceſſerit. At dixerit fortaſſe aliquis Vrbem ipſam fuiſſe à Totila tunc euerſam, cum iterum ab eodem capta eſt. Ego vero eum, qui hoc obiecerit, aut in legenda hiſtoria parum verſatum eſſe, aut hominem memoria non ſatis bona præditum exiſtimabo. Nam Procopius eodem tertio libro ſic ea de re ſcriptum reli-
„ quit. *Miſerat Totilas ad Francorum Regem Le-*

gatos,

„ *gatos, qui ab eo peterent, sibi vt filiam in matrimo-*
„ *nium collocaret, quod ille se facturum præcise nega-*
„ *uit. eum enim nec Italiæ regem tum esse, nec futurum*
„ *postea dixit: quippe qui captæ Vrbis, cuius ipse par-*
„ *tem euerterat, possessionem retinere non potuisset.*
„ *qua responsione Totilas commotus, summa diligen-*
„ *tia commeatus in Vrbem importari, ac resarciri, in-*
„ *staurariq; omnia confestim iussit, quæ vel ignibus ab-*
„ *sumpta essent, vel ipsemet euertenda curauisset.*

Hæc Procopius, quæ & ipse etiam Blondus memorię prodidit extremo libro sexto primę Decadis. Ergo (inquit aliquis) ex Procopij verbis proxime citatis apparet Totilę iussu aliqua ædificia in Vrbe euersa esse. Ego verò, quamquam interpretor Totilam ea refecisse, quę fortuiti ignes absumpserant, etiam antequam ipse Vrbem cepisset, quamq; murorum partem ipsemet diruerat, non ausim tamen negare & in priore & in posteriore hac Vrbis direptione id accidere potuisse: præsertim cum ingressus in Vrbem Totilas necesse habuerit, & cum Romanis acerrime resistentibus prælium committere, & Adriani molem oppugnare, in quam equites CCCC. se receperant. Sed vt hoc alicui nimis pręfractè sententiam suam defendenti concedamus, constat tamen ex eodem Procopij loco, mox omnia fuisse summa diligentia restituta, vt parietinę, quę hodie pasim in Vr-

be Roma conſpiciuntur, neque Totilæ, neq; ipſius exercitui tribui debeant. Nam quòd Francorum Rex Vrbis partem à Totila euerſam dicit (vt & ego quoque ſententiam meam tuear) duobus modis intelligi poteſt. Vno, vt criminis augendi cauſſa iis verbis rem amplificet: altero, vt partem Vrbis appellauerit eam muri partem, quam & ipſe etiam Procopius à Totila humi diuerſis in locis proſtratam ſuperius dixerat. Et ſanè Francorum Rex, cum ab ſe iure optimo Totilę affinitatem repudiatam eſſe ſignificare vellet, quòd neque tunc Italię rex eſſet, neque in futurum eſſe poſſet, id obiecit, quod conatus irritos, & vires Totilę imbecillas in primis declararet. is enim tertiam murorum partem euerterat, ne Romam hoſtes ingreſsi mœnibus prǫterea ſe tutarentur, Gotthoſq; excluderent, ſed vt æquo ſe ac patenti campo credere cogerentur. quod cum ſecus eueniſſet, quam Totilas exiſtimarat, ac voluerat, cùm à Gotthorum principibus, vt ſupra commemorauimus, tùm à Francorum Rege malè audiit. Sed vtcumque ſit id certè, quod in Vrbe vel ſua, vel aliorum culpa dirutum fuerat, in priſtinam formam quamprimùm reuocauit. quemadmodum & Blondus, & Procopius teſtatum reliquerunt. quòd (vt puto) ſibi ipſe perſuaſiſſet iure illum Italiæ regem vocari non poſſe, qui regni, atque imperij

perij ſedem Romam nulla ex parte comminutam, ac deformatam non obtineret. His igitur ſic ſe habentibus, nihil obſtat, quo minus ſecundùm Gotthos, & Vandalos, qui ſoli ex barbaris Vrbem diripuerunt, ſententiam dicamus. In quem igitur euerſę Vrbis culpam conferemus? abſolutis enim Gotthis, ac Vandalis, cum poſtea præter Arnulphum Germanum, de quo ſupra locuti ſumus, nulli Romam ceperint, difficillimum eſt coniectura aſſequi, & quaſi diuinare, vnde nam factum ſit, vt tot ingentia ædificia, tot ciuium domus, tot immanes ſubſtructiones corruerint. Et primùm quidem, quod ad priuatorum domos, atque ædificia pertinet, haud difficillima eſt (vt mihi quidem videtur) diuinatio? Nam & incendiis fortuitis, quod non ſemel in Vrbe Roma eueniſſe legimus, & de induſtria oblatis, cum orta ſeditione ciues inter ſe pugnant, abſumi potuerunt. Scimus autem celeberrima oppida, & florentiſsimas Italiæ Vrbes ſuſcitatis in iis Guelforum, quos appellant, & Gibellinorum partibus, ſic deſertas, ac derelictas fuiſſe, vt ne veſtigia quidem earum extent vlla. pręterea vel morbo, vel bello ſublatis familiis, vel ad inopiam redactis, cum reliqui eſſent nulli, à quibus inhabitarentur, mirum videri non debet, ſi vel vetuſtate, vel ſitu corruptæ ſubſederint. quod quàm verè à me dicatur ex S. Gregorij Dialogis

intelligi poteſt, in quibus ille ſcriptum reliquit, Romę deficientibus incolis parietes etiam ipſos corruere. poſt cuius ætatem veriſimile eſt Vrbem ipſam deſertiorem fuiſſe: cùm præſertim Pontificatu in Galliam tranſlato populum Romanum ad miram infrequentiam, & paucitatem deueniſſe non ignoremus. quo ſcilicet tempore potentiſsimi quiq; & in primis opulenti relicta Vrbe in ſuis ſe oppidis continebant. Quid quod ciues ipſi partim Pontificibus, partim Imperatoribus fauentes, cum ſe mutuis cędibus, & vaſtationibus vlciſcerentur, & infenſiſsime perſequerentur, neceſſario ſequebatur, vt euerſis domibus Vrbis aſpectum miſerabilem redderent. id quod cum ſæpe aliàs, tum Gregorio eius nominis VII. Pont. accidiſſe hiſtorię teſtantur. Is ab Henrico IV. Imp. & à Populo Romano obſidebatur incluſus in Adriani mole, quod Sancti Angeli Caſtellum vocant. qua quidem in obſidione Germani, qui Vaticanum, & Tranſtiberinam Vrbis partem occupauerant, ſæpe traiecto Tiberi ingentibus damnis Vrbem affecerunt. maioribus etiam affeciſſent, niſi Robertus Normannus opem obſeſſo Pontifici maturè attuliſſet. Cuius virtute & viribus Henricus perterritus obſidionem ſoluit, ſeq; tanta celeritate ex Vrbe proripuit, vt non prius Robertus Portam Flaminiam attigerit, quàm ille Senas peruenerit.

Romani tamen ingredienti in Vrbem Roberto cum se hostiliter opposuissent, in Capitolium reiecti sunt sic, vt ignibus in domos iniectis à Porta Flaminia vsque ad Campum Martium omnia conflagrauerint. Ac tum fortasse accidit, vt Obeliscus, quem illic ab Augusto D. F. positum fuisse scimus, quemq; iacentem humi, ac detectum superioribus diebus vidimus, semiustulatis Hieroglyphicis totus deformaretur. Normanni certè cum in Celium se recepissent, indeq; in Romanos eruptiones facerent, quicquid inter Celium, & Capitolium est, igni ferroq; absumpserunt, cliuumque Capitolinum, depulsis inde Romanis, ac secum abducto Gregorio, incenderunt. probabile autem est eo in certamine, & conflictu multorum domos, atque ædificia corruisse: quæ mox variis de caussis refici minime potuerunt. Neque ineptus existimari quis posit, qui bonam magnamq; ædificiorum partem terræ motibus conquassatam, & euersam fuisse contendat. Nam, & S. Gregorius cap. XV. libri II. Dialogorum scribit, Canusij Antistitem aliquando se ad S. Benedictum Abbatem visendum contulisse, &, cum in sermonem de Totila, qui tum Gotthis imperabat, & bello Grecos, ac Romanos persequebatur, incidisset, futurum dixisse, vt Roma à barbaro illo euerteretur: Benedictum autem respondisse; Illa verò non à Barbaris

excindetur, ſed à tempeſtatibus, à fulguribus, à turbinibus, à terræmotibus fatigata interibit. Atque hoc ipſum ſanctiſsimi hominis oraculum idem Gregorius paulo pòſt affirmat exitu ipſo fuiſſe comprobatum cum ait.. *Cuius prophetiæ myſteria nobis iam facta ſunt luce clariora, qui in hac Vrbe diſſoluta mœnia, euerſas domos, deſtructas Eccleſias turbine cernimus, eiuſq; ædificia longo ſenio laxata: quæ ruinis crebreſcentibus proſternuntur.* Et homilia XIIX. in Ezechielem. *Quia enim* (inquit) *Senatus deeſt, populus interiit, iam vacua ardet Roma. quid autem iſta de hominibus dicimus, cum ruinis crebreſcentibus ipſa quoque deſtrui ædificia videamus?* Hæc Gregorius, cuius teſtimonio fidem non habere nefas ſit. Nam, prçterquàm quòd vitæ ſanctitate excellebat, ac patriæ ruinas magno animi cum dolore prçſens præſentes intuebatur, nihil etiam habebat, cur in re omnibus nota turpiter mentiretur: &, quod à barbaris patratum eſſet, id ad tempeſtates, & terræmotus transferret. probabile igitur eſt his omnibus de cauſsis Romç multa ædificia cum priuata, tum publica ſic humi procubuiſſe, vt aut poſtca reſtituta fuerint nunquam, aut eorum parietinæ tantum ſuperfuerint. Verumenimuerò vt terræmotus, & turbines multa proſtrauerint,

Circum certè Maximum, & Thermas, & Theatra non vlla vi tempestatum, sed hominum opera fuisse diruta cognoscimus. quando neque vlla conquassationum indicia, quę à terręmotu relinqui consueuerunt, in Theatris perspiciuntur: & in Thermis ab Antonino Caracalla, vel à Diocletiano exædificatis, parietes saxo ad inferiorem sui partem à fabris exciso, & comminuto concidisse sic patet, vt, qui ab hominibus euersos esse negauerit, iure optimo odiosè obstinatus haberi & posit & debeat. Quod si externæ nationes, quemadmodum supra ostendimus, in has ipsas substructiones non sęuierunt, quosnam earum euersores fuisse autumabimus? an in ipsummet Populum Romanum culpam conferemus? at ille tanta Vrbis suæ ornamenta, & decora nunquam sustulisset. An, vt plerique censuerunt, Sancto Gregorio tantarum molium euersionem tribuemus? at probabile non est, hominem Romæ summo loco natum, patriæ amore flagrantem, omnis doctrinæ, & veterum historiarum cognitione excellentem, ad ea delenda animum induxisse suum, quæ maiorum suorum præstantiam, & Imperij Romani magnitudinem quasi viuam conseruarent, & aspectu ipso tum peregrinis, tum ciuibus talem tantamque, qualis & quanta olim fuerat repræsentarent.

Hęc

Hęc ego non ignoro doctos homines illis obiecisſe,qui tantarum demolitionum auctorem, & ſuaſorem Pontificem illum prodiderunt, qua quidem in ſanctiſsimi hominis defenſione ita vehementer exarſerunt, vt Statuarum, Obeliſcorum, Theatrorum, Thermarum, Circorumq; euerſiones, & ruinas improbum facinus appellare non dubitauerint, ad quod committendum Gregorius cum vir humaniſsimus, tum patrię ſuę ciuis amantiſsimus adduci ſe nunquam pateretur. Ac ſanè fuit tempus, cum ego quoque mihi perſuaſeram nullo modo concedi oportere, vt in Pontificem tam eruditum, & ab omni virtutum genere paratiſsimum huiuſmodi crimen (ſi modo crimen appellandum eſt) deriuaretur. itaque non mediocriter eos accuſabam,qui, vt mihi quidem tum videbatur, tam falſam opinionem, non modo ipſi habuiſſent,ſed etiam in aliorum animis hominum penitus inſeuiſſent. Verum ego poſtea veterum Patrum libris aliquanto diligentius, & lectis, & obſeruatis,intellexi me quaſi vnum ex iis eſſe, qui in Gentilium ſcriptis aſsidue verſati, ſic eorum monimenta & res geſtas cum admiratione adamare conſueuerunt, vt parum abſit, quin illius quoque ætatis Deos ſibi eſſe colendos ſtatuant. Quid enim aliud præſeferunt, qui Signorum, & Statuarum euerſores tam acerbè reprehendendos eſſe putāt?

quam-

quamquam enim Gregorius, & illustri loco Romę erat natus, & liberalium facultatum studio excellebat, idem tamen, prętérquamquod Pontificatui præerat, Christianę etiam pietatis amore sic flagrabat, vt tum demum verum se patrię amatorem esse crederet, cum è ciuium omnium animis gentilium Deorum memoriã extirpasset, inq; eorum locum Christi Liberatoris nostri cultum introduxisset. An ille, vt antiqui operis Signa retinerentur, permittere debuit, vt exuta Christiana pietate homines se ad impietatem, & Gentilium ritus referrent? neque enim ignoramus hoc ipsum ante Gregorium sępe fuisse à Romanis tẽtatum, cùm multi essent, qui Remp. in tot tantasq; calamitates incidisse dicerent, quod abiecto Deorum cultu, Christi cultum, & religionem suscepissent. id quod auctore Augustino, Lactantio, Arnobio, Orosio, Prudentio, cęteris ita constat, vt putidum sit in re tam clara testimoniis vti. Etenim vsquè adeò altas Gentilitatis error in animis hominum radices egerat, eas vt extirpare, ac reuellere sanctissimi Patres, ac Pontifices non nisi difficillime possent. quare non modo non reprehendendi, sed etiam magnopere laudandi sunt, si ipsi Deorum simulachra vel comminuenda, vel demolienda curauerunt: quæ suo ipsorum aspectu in hominibus impię superstitionis cultum quotidie renouabant,

&

& Christianæ pietatis igniculos, siqui à patribus accensi fuerant, extinguebant. Fuisse autem bonam magnamq; partem Deorum Signa, quę euersa sunt, inde intelligimus, quòd publicè nullis ferè statuę decerni consueuerant, nisi iis, qui propter præclara in Remp. merita eo honore non indigni esse crederentur: priuatim autem, qui aut domi, aut in sepulchris, aut in hortis sibi vel suis statuerent, haud sanè multos, nisi ex nobilitate, qui huiusmodi honorem sibi ambitiosissimè expetebant, extitisse, ex eo coniicere possumus, quòd quę hodie humi obrutę reperiuntur, omnes fermè vel Veneres, vel Apollines, vel Ioues, vel Mercurij, vel Bacchę, vel Satyri, vel aliud quidpiam huiusmodi sunt, quod aut ad eam superstitionem, aut ad aliquam Gentilitatis fabulam pertineret. Vt mirum videri non debeat, si in demoliendis euertendisq; huiusmodi Signis, quæ plurima erant, ea quoque humi deiecta sunt, quæ prestantibus virtute viris posita fuerant. Nam si ad delendum ex hominum memoria Deorum cultum in impietatis monimenta sęuiendum erat, difficillimum profectò fuit cauere, ne vnà cum huiusmodi simulachris illustrium virorum statuę deiicerentur.. quarum tamen ingentem numerum à Genserico Vandalorum Rege, vt in Aphricam, & à Constante Constantini, & Gregorię filio, vt in Siciliam auęherentur,

herentur, ſublatum fuiſſe legimus: quarum illę in mari Aphrico, hę in freto Siculo aduerſis tempeſtatibus demerſę ſunt. Illę etiam, quæ in Adria ni mole & plurimæ, & pulcherrimę ſpectabantur, quo tempore Vittiges Gotthorum Rex Romam obſidebat, in fragmenta ab obſeſsis diffractæ ſunt, & in obſeſſorum oppugnatorumq; capita de uolutę. Vt hęc huiuſmodi Statuarum euerſio iam non in vnum Pontificem Gregorium, ſed in Vandalos, in Gręcos, in Romanos ipſos conferri debeat. Vt igitur quęſtionem hanc concludamus, quantum coniectura aſſequi poſſumus, exiſtimamus ſtatuas omnes, quę Gentilium Deos nobis effingebant, partim Gregorij, atque aliorum Pontificum iuſſu, partim à populo ipſo Chriſtiana pie tate iamdudum imbuto vel comminutas, vel diſiectas, vel terra obrutas fuiſſe, quo facilius tam nefaria ſuperſtitio funditus tolleretur. quando eam ab humani generis hoſte non ſolum mordicus retentam, verum etiam variis artibus ad ætatem ipſius Gregorij in Vrbe propagatam inde per ſpicimus, quòd Bonifacius IV. qui aliquot annis pòſt Gregorium Pontifex fuit, Pantheon Cybeli, ac reliquis Diis Gentium conſecratum, à Phoca Imp. impetrauit, vt ea ſuperſtitione liberatum & expiatum Marię Virgini Deiparę dedicaret. quod certè fieri non oportuit, ſi nullę omnino Gentili-

tatis reliquię superesse putabantur. piè igitur sanctéq; tum Gregorius, tum alij Pontifices fecerunt, quibus ita mandantibus, ac suadentibus Populus Rom. Deorum Signa vel euertit ipse, vel ab aliis euerti passus est. quorum pietatem Pius V. & Xystus V. Pōtifices Max. sic imitati sunt, vt eorū alter ex ædibus Vaticanis huiusmodi omnes statuas aliò amandare cogitauerit; Alter è turre Capitolina incredibili sua cum laude deiici iusserit. Quod si nunc ferri non debet, vt publicè spectentur, cum superstitionis & impietatis illius cultus nulli planè in animis hominum resident, quid tum fieri oportuit, cum multi adhuc superessent, qui execrabiles illos ritus ceremoniasq; aut colerent ipsi, aut à maioribus suis coli meminissent? Ego verò cum summi illius, ac sanctissimi Pontificis factum ipsum per se præclarum, atque diuinum, tum nobis expositum ad imitandum statuo. Atque vtinam idem prestare sine veteris Historiæ, ac philosophiæ bonarumq; artium amissione, ac sine Grecę & Latinæ linguæ damno in abolendis iis libris potuisset, qui tam diræ superstitionis memoriam ad nos propagauerunt, nihil enim dubito quin idem magno cum Reip. Christianæ bono præstitisset. Patres certè Societatis Iesu, quos Christianæ pietatis acerrimos, doctissimos, ac prudentissimos assertores nemo non agnoscit, & prędicat,

prę terquamquod Deorum ſtatuas,& imagines in Iapone,vt inſulanos à ſuperſtitione ad Chriſti cultum deducant,comminuendas & delendas curant, eorum etiam ſcripta importari prohibent, è quibus Gentilium ſuperſtitionem agnoſcere, atque haurire queant. magnum enim momentum ad veram pietatem affert impiorum rituum, ac falſorum dogmatum ignoratio: quorum nullum vix cognoſci poteſt, quin adoleſcentulorum animi fideles, ac ſimplices aliquam labeculam contrahant. Atque hactenus de Statuarum euerſoribus. Deinceps videndum eſt quos nam fuiſſe opinemur, qui Theatra,qui Circum, qui Thermas, qui Aqueductus,& Obeliſcos exciderit,& antiqui operis intactum nihil in Vrbe propemodum reliquerit. Cumq; ex ſuperiore diſputatione perſpicuum ſit nullo modo poſſe huiuſmodi culpam in barbaras, atque externas nationes conferri, operæprecium erit, vt tantarum ſubſtructionum vſum indagemus. illo enim patefacto ac demonſtrato, haud difficillimum fuerit coniecturę de iis faciendæ aditum aperire, & ad veritatem ipſam, quam quærimus, proximè accedere. Atqui nemo eſt veteris memoriæ tam rudis,atque expers, qui iſta neſciat. Ergo vt mihi ſcribendi, cæteris legendi laborem demam,non ad vſum,ſed ad abuſum ante oculos exponendum non pigebit Lactantij verba

ex libro VI. De vero cultu excerpta hic adscribere. *Voluptas* (inquit) *oculorum varia & multiplex est, quæ capitur ex aspectu rerum, quæ sunt in vsu hominum vel natura vel opere delectabiles. Hanc Philosophi rectissimè sustulerunt: aiunt enim multò esse præclarius & homine dignius Cœlũ potius, quàm cælata intueri. sed cum disertè ad contemptum terrestrium nos exhortati sunt, & ad Cœli spectaculum excitarunt, tamen spectacula hæc publica non contemnunt, atque his & delectantur, & libenter intersunt. Quæ quoniam maxima sunt irritamenta vitiorum, & ad corrumpendos animos potentissime valent, tollenda sunt nobis: quia non modò ad beatam vitam nihil conferunt, sed etiam nocent plurimum: Nam qui hominem quamuis ob merita damnatum in conspectu suo iugulari pro voluptate computat, conscientiam suam polluit; tam scilicet, quàm si homicidij, quod fit occultè, spectator & particeps fiat.* Et paulo post: *Quæro nunc an possint pij, & iusti homines esse, qui constitutos sub ictu mortis, ac misericordiam deprecantes, non tantum patiuntur occidi, sed efflagitant, feruntq́ ad mortem crudelia, & inhumana suffragia, nec vulneribus satiati, nec cruore contenti. Quin etiam percussos iacentesq́ repeti iubent, & cadauera ictibus dissipari, ne quis illos simulata morte deludat: irascuntur etiam pugnantibus, nisi celeriter è duo-*

" *bus alter occisus est, & tanquam humanum sangui-*
" *nem sitiant, oderunt moras, alios illis compares da-*
" *ri poscunt recentiores, vt quàm primùm oculos suos*
" *satient, hac consuetudine imbuti humanitatem per-*
" *diderunt, itaque non parcunt etiam innocentibus,*
" *sed exercent in omnes, quod in malorum trucidatio-*
" *ne didicerunt.* Hæc ille de spectaculis, in quibus vel in Theatro, vel in Circo gladiatorum munus populo exhibebatur, ac mox ex huiusmodi disputatione occasionem sumit ostendendi, non licere Christiano homini homicidã esse, quod cum probauit, hæc subiicit. *Ergo si homicidium facere nul-*
" *lo modo licet, nec interesse omnino conceditur, ne con*
" *scientiam perfundat vllus cruor. siquidem populo*
" *sanguis ille præstatur.* Atque his, quæ à Lactantio dicta sunt astipulatur Tertullianus capite IV. De Spectaculis. in quo non minus à pietate, & à Christi cultu excidere illum affirmat, qui spectator in Theatrum vel in Circum accedit, quàm illum, qui vel Capitolium vel Serapeum sacrificator vel adorator intrauerit. idem Cecilius Cyprianus testatur in quadam epistola Ad Donatum, in qua de huiusmodi spectaculorum immanitate, ac perditissima lasciuia sic disputat, vt ab eis Christianum hominem longissime repellat. vt mirum non sit si Tertullianus Theatrum, propriè sacrarium Veneris appellet. quando & Lactantius.

In scenis

" *Inscenis quoque (inquit) nescio an sit corruptela vitiosior. nam & Comicæ fabulæ de stupris Virginum loquuntur, aut de amoribus meretricum: & quo magis sunt eloquentes qui vitia illa finxerunt, eo magis sententiarum elegantia persuadent, & facilius inhærent audientium memoriæ versus numerosi & ornati. item Tragicæ historiæ subiiciunt oculis paricidia & incesta Regum malorum, & cothurnata scelera demonstrant. Histrionum quoque impudentißimi motus quid aliud, nisi libidines, docent, & instigant? quorum eneruata corpora, & in muliebrem incessum habitumq; mollita, impudicas fœminas inhonestis gestibus mentiuntur. Quid de Mimis loquar corruptelarum præferentibus disciplinam? qui docent adulteria, dum fingunt, & simulatis erudiunt ad vera? Quid iuuenes aut virgines faciant, cum & fieri sine pudore, & spectari libenter ab omnibus cernunt? admonentur vtique, quid facere poßint, & inflammantur libidine, quæ aspectu concitatur: ac se quisque pro sexu in illis imaginibus præfigurat, probatq; illa, dum rident, & adhærentibus vitiis corruptiores ad cubicula reuertuntur. nec pueri modò, quos præmaturis vitiis imbui non oportet, sed etiam senes, quos peccare iam non decet, in talem vitiorum semitam dilabuntur. Circensium quoque ludorum ratio quid aliud habet, nisi leuitatem, vanitatem, insaniam? tanto nanq; impetu concitantur animi in furorem,*

quanto

,, *quanto illic impetu curritur. Vt iam plus ſpectaculi*
,, *exhibeant, qui ſpectandi gratia veniunt, cum excla-*
,, *mare & efferri, & exilire cœperint. Vitanda ergo*
,, *ſpectacula ſunt, non ſolum ne quid vitiorum pectori-*
,, *bus inſidat, quæ ſedata & pacifica eſſe debent, ſed ne*
,, *cuius nos voluptatis conſuetudo deliniat, & à Deo, at*
,, *que à bonis operibus auertat. Nam ludorum cele-*
,, *britates, Deorum feſta ſunt. ſiquidem ob natales eo-*
,, *rum, vel templorum nouorum dedicationes ſunt con*
,, *ſtituti. Et primitus quidem Venationes, quæ vocan*
,, *tur munera, Saturno attributæ ſunt: Ludi autem*
,, *ſcenici Libero: Circenſes Neptuno; paulatim verò*
,, *& cæteris Diis idem honos tribui cœptus eſt. ſinguliq;*
,, *Ludi numinibus eorum conſecrati ſunt. Siquis igi-*
,, *tur ſpecaculis intereſt, ad quæ religionis gratia con-*
,, *uenitur, diſceſſit à Dei cultu, & ad Deos ſe contulit,*
,, *quorum natales, & feſta celebrauit.* Hæc & plura Lactantius; quæ nos docent Theatri, & Circi ſpectacula non ſolùm à piis eſſe fugienda, quòd animos fœdiſsimis vitiis, contaminent, ſed etiam quòd ſpectari non poſsint quin Idololatras nos eſſe fateamur: quo nihil eſſe ſcimus Deo odioſius. Ergo quicunque tandem ij fuerint, qui Theatrum, & Circum euerterunt, gratiſsimum Deo Opt. Max. feciſſe exiſtimari debent. quando, vt auctor eſt Tertullianus, & ipſemet Circus Soli προηγουμένως conſecratus fuerat, & ſingula Circi or-

namenta singula erant Deorum templa. Oua, hoc est Aedes ad oui similitudinem exædificatę, Castori, & Polluci: Delphines Neptuno: Tres arę Diis Samothracibus: Obelisci Soli & Lunę: Euripus Matri Magnæ adscribebatur. Apud Metas Consus sub terra delitescebat. in medio spatio Aedes Soli consecrata visebatur. cuius fastigio Solis effigies imposita sub Dio longè lateq; collucebat. nec Murtię, hoc est Veneris simulachrum aberat. Quamobrem nihil illic spectari poterat, quod humani generis hostis sibi non vendicasset. Etenim preter hęc, quę & à Casiodoro & à Tertulliano commemorantur, P. Victor multas alias Deorum ædes in eadem vndecima regione, quam eandem cum Circo Maximo fuisse scimus, enumerat, Mercurij scilicet, Ditis patris, Cereris, Proserpinę, Portumni, Herculis, Iunonis, Matutę, aliorum. An hæc omnia cum incredibili Christianę pietatis detrimento sarta tecta seruari oportuit, vt Vrbis ornamento consuleretur? & quo in loco sedem vera Religio collocauerat, in eo diræ superstitionis monimenta spectanda fuerant? immò vero sic abolenda, vt ne vestigium quidem vllum superesse pij Pontifices paterentur. Quorum principem maximum illum Gregorium fuisse arbitror: tum quòd tam illustre, tamq; pium factum cum eius pietate, ac doctrina consentit; tum quòd

Aedes ipſe ſuas, quas propè Circum Maximum habebat, cultui diuino dedicauit. præterquamquòd non deſunt, qui affirment Sabinianum, qui Gregorio in Pontificatu ſucceſsit, in animo habuiſſe Gregorij acta omnia reſcindere: quòd ad id agendum à quibuſdam inſtigaretur, qui ægrè ferrent, quòd Signa, quæ paſsim in Vrbe ſpectabantur, deiici omnia & confringi iuſsiſſet. id quod nos paulo ante ad ſummam eius Pontificis gloriam fuiſſe verum opinabamur. Cuius opinionis, dum in ipſius vitam, & ſanctitatem intuebor, me nunquam pœnitebit. Cęterum vt ſine vlla dubitatione affirmare poſſe videor, vel Gregorium, vel alium quemuis eorum temporum Pontificem, vel ipſoſmet Romanos, qui Chriſto Deo ſe addixerant, piorum patrum cohortatione, atque inſtinctu concitatos, Theatrum, & Circum euertiſſe, ita etiam eoſdem fuiſſe arbitror, quorum opera Thermæ corruerint. Nam vt ab omni Deorum cultu, & ſuperſtitione liberæ eſſent, magnam certè peccandi occaſionem iis, qui ſe ad eas contuliſſent, afferebant. De quibus
„ Apuleius. *Nudati* (inquit) *& flammæ largiſsi-*
„ *mæ vapore recreati, calidaq; perfuſi, & oleo perun-*
„ *cti menſas dapibus largiter inſtructas accumbunt.*
Sed & antiqui operis ſtatuas illic non defuiſſe

quę vel ad ſuperſtitionem; vel ad laſciuiam homines inuitarent Poetę cuiuſdam Græci carmen teſtatur.

Ἤν τὸ πάρος φιλέεσκες Ἄρες σκοπίαζε κυθήρην
ἐνθάδε λουομένην νάμασι φαιδρολάτοις·
δέρκεο νηχομένην, μηδ' ἔδδιθι. οὐ γὰρ Ἀθήνην
παρθένον εἰσοράας οἷά τε Τειρεσίας.

Hæc nos, vt potuimus, Latina ſic fecimus
Quam prius ardebas Venerem Mars aſpice Diuã.
Hic ſe dum puro flumine nuda lauat,
Aſpice nantem illam: nec iam vereare futurum, vt
Intactam aſpicias Pallada Tireſias.
multæ igitur in balneis ad voluptatem illecebræ, multa luxurię irritamenta, quemadmodum his verbis teſtatur Seneca. *Virtutem in templo inuenies, in foro, in curia, pro muris ſtantem, puluerulentam, coloratam, calloſas habentem manus. Voluptatem latitantem ſæpius, ac tenebras captantem: circa balnea ac ſudateria, ac loca Aedilem metuentia, mollem, eneruem, mero atque vnguento madentem, pallidam fucatam, & medicamentis pollinctam.* Hæc Seneca morum grauiſsimus magiſter. Sed & apertius Iuuenalis Satyra VI. nullam, turpitudinem abfuiſſe oſtendit a balneis, quippe quas viri & mulieres vna frequentare, & promiſcuas habere conſueuiſſent.

Bal-

„ *Balnea nocte subit: conchas & castra mouere*
„ *Nocte iubet: magno gaudet sudare tumultu.*
„ *Cum lassata graui ceciderunt brachia massa*
„ *Callidus & crista digitos impressit Aliptes*
„ *Et summum dominæ flemur exclamare coegit.*

Possem ad idem ostendendum multa ex Martiale hic, adscribere nisi me verborum obscenitas, qua ille licenter vtitur, deterreret. Verecundius omnino Paulus Silentiarius. cuius epigramma non malum extat de promiscuo virorum & mulierum balneo.

Ἄγχι μὲν ἐλπὶς ἔρωτος. ἑλεῖν δ' οὐκ ἔστι γυναῖκας
Εἶρξε πολὶς παφίην τὴν μεγάλην ὀλίγη.
Ἀλλ' ἔμπης, γλυκὺ τοῦτο. ποθοβλήτοις γὰρ ἐπ' ἔργοις,
ἐλπὶς ἀληθείης ἐστὶ μελιχροτέρη.

Quæ nos cum iam inde ab adolescentia in totidem versus ludentes conuerterimus, qualiacunque sint, in hunc locum coniicere volumus, vt qui Græcè nesciunt, ex his intelligant id, quod de balnearum licentia & lasciuia scribimus, non esse commentitium.

„ *Spes prope amoris adest. Sed nullam inuadere fas*
„ *est.*
„ *Arcuit ingentem portula parua Cyprim.*
„ *Hocce tamen dulce est. reij spes nanque cupitæ,*
„ *Quam res ipsa animo suauior esse solet.*

Sed in re tam clara quid opus est Poetarum testimoniis vti, cum Clemens Alexandrinus presto sit, qui Cap. V. Libri III Pædagogi mulieres scribat spectari nudas in balneis consueuisse, cum se in iis exuere, & sui inspiciendi potestatem facere illis, qui se eò lauatum contulerant, tanquam quibusdam corporúm cauponibus non erubescerent. itaque fiebat, vt cum viris & fœminis communes essent balneæ, ibi omnes omnem temperantiam exuerent, quando ex ipso potissimũ aspectu amor in hominib. excitatur. quẽadmodũ testatur Cyprianus in eo libello, quem
„ de habitu Virginum scripsit, *Quid verò (inquit)*
„ *quæ promiscuas balneas adeunt, quæ oculis ad libidi-*
„ *nem curiosis pudori & pudicitiæ corpora dicata pro-*
„ *stituunt, quæ cum viros, atque à viris nudæ vident*
„ *turpiter, ac videntur, nonne ipsæ illecebram vitiis*
„ *præstant? nonne ad corruptelam & iniuriam suam*
„ *desideria præsentium sollicitant, & inuitant?* Hæc vir ille sanctissimus, quæ, quàm turpiter & flagitiose balneę frequentarentur, ostendunt, verius vt impudicorum impudicarumque celeberrimi conuentus dici possent, quam sudoris & corporis sordium lauacrum. neq; enim corpora tantum lauabantur, quantum inquinabantur animi, & in omnem turpitudinem pręcipites ferebantur.

Quam-

Quamquam autem & Imperatoriis & Censoriis legibus cautum aliquando fuit, ne fœminæ cum viris lauarent, ne'ue promiscuis balneis cum viris vterentur, essentq; balneæ separatim exædificatæ, quas illæ tantum adirent, tamen quia leges in desuetudinem abeunt, & tacito consensu obliterantur, & sibi indulgendo homines licentiores fiunt, satius omnino fuit huiusmodi loca funditus euertere, quàm occasionem tam improbè peccandi liberam relinquere. Non possum igitur satis mirari eorum prudentiam, & sanctitatem Pontificum, quicunque ij fuerint, qui Caracallæ, qui Diocletiani, qui Constantini aliorumq; Thermas, & balneas euertendas curauerunt, sedes scilicet, & latebras luxuriæ, intemperantiæ, & flagitiis consecratas. Non est igitur dubitandum quin talium ędificiorum euersio & vastitas, quando neque Gotthis, neque Vandalis, neque Germanis attribui potest eorum, opera consecuta sit, qui, Christiani cum essent, huiusmodi scelera ferre, neque poterant, neque debebant. Quod autem ad Aquarum ductus pertinet, vt hæc quoque ad ea, quæ superius diximus, addamus, alia omnino caussa est, quamobrem plerisq; in locis dilapsi corruerint. Etenim substructiones illę multis erant per se se incom-

modis, & periculis obnoxiæ, quando aut vetustate, aut vi tempestatum, aut gelicidiis, aut caloribus expositę dilabuntur: aut succrescentibus arborum radicibus laxantur. Interdum etiam qui prædia aquæductibus propinqua incolunt, & lateres, & saxa ex iis ad ædes ruri exędificandas, vel ad aquam suffurandam eximunt, qua suos ipsi hortos & prata irrigent. ex quo fit, vt, proxima quę sunt, commoueantur, & ruinam struant. Itaque ad huiusmodi Ductuum tutelam Villici, Castellarij, Curatores, Silicarij, Tectores, aliiq; opifices adhibebantur: magnusque pręterea custodum numerus, qui duabus familiis continebatur, altera publica, altera Cęsaris: vt ad eos alendos & annuis pensionibus & salariis prosequendos immensos sumptus fieri oporteret. Atque hoc qui sibi copiosius explicari voluerit, is librum Iulij Frontini de Aquæductibus secundum consulat. ex eo enim intelliget huiusmodi substructiones non nisi incredibili impensa seruari integras posse. Vt Repub. & ad inopiam, & ad ingentem incolarum, & ciuium paucitatem redacta, necessariò corruerint; cum pręterea nemo esset, qui eas aut ab iniuriis, quas supra commemorauimus, tueretur: aut aliquo casu labefactatas, & collapsas restitue-

ret,

ret, id quod florentibus etiam Populi Romani rebus non ſemel accidiſſe ex multis inſcriptionibus cognoſci poteſt. quæ cum omnibus in promptu ſint, nihil neceſſe eſt, vt hic à nobis recitentur. His ad hanc rationem abſolutis, ſupereſt, vt ea diſputatione ſcriptionem hanc noſtram terminemus, quę ad Obeliſcos potiſsimum pertinet. Nam ſi illi ad tollendam ſuperſtitionem, cum Diis dicati eſſent, Pontificum iuſſu euerſi ſunt, quæ cauſſa fuit, quamobrem iidem Pontifices Obeliſco Vaticano pepercerunt? quem ſuo loco ſtantem vidimus ne tantulum quidem vlla ex parte læſum? neque enim exiſtimare poſſumus cæteros Obeliſcos vel terręmotu, vel fulmine deiectos eſſe, cum vectium, & ferramentorum veſtigia, quibus euerſi ſunt, adhuc exiſtant in infimę partis lateribus, quę baſim ſpectant. Hic, quamquam hiſtoria nos nihil adiuuat, ex hiſtoria tamen ea petemus, quibus coniecturam noſtram fulciamus, & quo ad à nobis fieri poterit, proxime ad veritatem accedamus. Nemo autem eſt, qui ignoret, tum Gregorium, tum Pontifices, qui eum vel anteceſſerunt, vel conſecuti ſunt, permultos, Imperatorum Byzantinorum potentiam vſq; adeò ſemper pertimuiſſe, vt magnopere cauerint ne

qua

qua in re illos læderent. quando eorum nonnulli per summam iniuriam Roma euocati, vel in carcerem coniecti sunt, vel in exilium missi, cum alij permulti, tum Ioannes, Syluerius, Vigilius, & Martinus eorum nominum primi. Quòd itaque vererentur, ne qua in re apud eos Imperatores offenderent, satis habebant ea ædificia, & moles excidere, quę summa ipsorum Imperatorum voluntate extingui poterant. cuiusmodi fuerunt Theatra & Balneę; quę, cum impie peccandi materiam hominibus subministrarent, à Christianis Imperatoribus facile impetratum est, vt tollerentur. id quod iis etiam Obeliscis contigisse probabile est, qui, Gentilitatis cultui, & superstitioni dicati cum essent, summo Iustiniani, & cæterorum Imperatorum, qui Christianę pietati se addixerant, consensu sublati sunt. scimus autem duos illos Obeliscos, qui in Circo Maximo statuti fuerant Soli vnum, alterum Lunę, vt supra diximus, fuisse consecratos. id quod etiam de eo, qui in Hortis Sallustianis spectabatur, memorię proditum fuit, idemq; de cęteris existimari par est: vt in Commentariolo illo nostro de Obelisco demonstrauimus. At Obeliscus Vaticanus Augusto D.F. ac Tiberio Impp. ex ipsa Inscriptione à Cali-

gula

gula dicatum fuiſſe conſtat, vt, cum nulla ſuperſtitionis veſtigia in eo reſiderent, deiiciendi eius cauſſam Pontifices non habuerint. Cęſarum itaque nomen fuiſſe, quod illum integrum, atque incolumem ſeruauit, veriſimile eſt: quemadmodum etiam Traiani, & Antonini columnas Cochlides, triumphales Arcus Titi, Domitiani, Seueri, Gordianorum. ad quorum euerſionem nihil omnino erat, cur Pontifices magnopere incitarentur. Atque hæc de Obeliſcis, quę mihi maxime probabilia viſa ſunt. Nunc quoniam à multis quæri video, quò pertineant ea quadrata Caua, & à quibus facta ſint, quæ in Amphiteatro, nonnulliſq; aliis publicis ædificiis plurima exiſtunt, non inuiti coniecturam noſtram hic apponemus. Extant Epiſtolę Caſsiodori duę Theoderici regis nomine ſcriptę: Vna ad Senatum Vrbis Romę: Altera ad Symmachum Patritium. In hac ſaxa inter ſe ſic eſſe commiſſa ſcribit, vt, cum commiſſurę non appareant, tota illa moles natura extitiſſe videatur: In illa verò ad Senatum, Aeris non minimum pondus, &, quod propter mollitudinem diripi facillimè potuit, è mœnium ornatu plumbum fuiſſe exemptum queritur. Siquis igitur coniecturę locus eſt, non inepte,

vt mihi quidem videtur, nec ſine argumento exiſtimari poterit huiuſmodi Caua, quando omnia propemodum in lapidum commiſſuris ſunt, & ad commiſſuras cotegendas, & ad ædificiorum, & immanium illarum ſubſtructionum ornatum ſic ære, & plumbo fuiſſe obſtructa, vt ſpectantium oculis mirabiliter affulgerent. Vale Romę Id. Maij CIↃ IↃ LXXXVII.

FINIS.

FLORENTIAE

Apud Bartholomæum Sermartellium.

MDLXXXIX.

Errata ſic corrigito.

9	22	Siculos	Siculus
9	22	quia	quin
7	22	aſſentiendum eſto	aſſentiendum. eſto.
8	26	παχγυκολοςθα	παχυκολοῦθα
19	25	momanum	Romanum
26	3	Eudoxia	Eudoxiam
29	25	videatus	videatur
58	19	ſudateria	ſudatoria.